

EDWARD MATUSZAK
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu

PRZYGOTOWANIE DORADCÓW DO PRACY W OPINII KIEROWNIKÓW TERENOWYCH ZESPOŁÓW DORADZTWA

1. Wstęp

Po ponad sześciu latach przynależności Polski do Unii Europejskiej i korzystaniu przez rolników ze środków finansowych dostępnych na modernizację rolnictwa i wspieranie zmian rozwojowych zdecydowana większość gospodarstw w dalszym ciągu znajduje się w okresie trudnych przekształceń i dostosowywania do funkcjonowania w warunkach rynkowej konkurencji i globalizacji gospodarki. Proces ten przebiega dość wolno, uzależniony jest od wielu uwarunkowań gospodarczych, społecznych i dostępu rolnictwa do innowacji. Rolnictwo i wieś bez działań wspierających, o własnych siłach nie będą w stanie sprostać wymogom innowacyjnej, konkurencyjnej gospodarki światowej [Chyłek 2009]. Procesy te są wspierane między innymi poprzez działalność doradczą jednostek doradztwa rolniczego. Działania wspierające przemiany są skuteczniejsze, gdy ich inicjatorzy i realizatorzy są przygotowani i wyposażeni w wiedzę niezbędną do wprowadzenia w życie nowych rozwiązań organizacyjnych, technicznych i technologicznych.

Dla skutecznej działalności zawodowej doradców, ważne jest właściwe ich przygotowanie do kompetentnego wykonywania swojej pracy i przekazywania rzetelnych informacji rolnikom. Celem analizy było określenie stopnia przygotowania doradców do udzielania rolnikom pomocy doradczej w różnych obszarach działalności jednostek doradztwa rolniczego.

2. Metodyka badań

Materiał źródłowy do analizy zebrany został w miesiącach maj – lipiec 2010 roku. Ankieta skierowana została do wszystkich kierowników terenowych zespo-

łów doradztwa rolniczego – razem 312 zespołów. Zawierała pytania zgrupowane w następujących obszarach wiedzy doradców:

1. Pomoc rolnikom i mieszkańcom wsi w korzystaniu z dostępnych środków finansowych w ramach PROW 2007-2013.
2. Przygotowanie doradców do świadczenia pomocy doradczej w zakresie technologii produkcji rolniczej.
3. Inne obszary.
4. Kompetencje metodyczne, organizatorskie i komunikacyjne.

Kierownicy terenowych zespołów doradczych ocenili przygotowanie doradców w wymienionych dziedzinach, podając jaki procent podległych doradców jest przygotowany w stopniu wystarczającym, niewystarczającym lub nie jest przygotowany do udzielania rolnikom pomocy doradczej w określonym obszarze. Kwestionariusz ankiety miał charakter otwarty i ankietowani mogli dopisać inne niż wymienione dziedziny – lecz skorzystali z tej możliwości sporadycznie.

Badania miały charakter anonimowy. Odpowiedzi udzieliło 229 kierowników zespołów doradczych. W zespołach doradczych, z których uzyskano odpowiedzi pracowało 2690 doradców łącznie z kierownikami zespołów tj. 70,3% doradców i kierowników zespołów terenowych w kraju - według analizy zatrudnienia przeprowadzonej w czerwcu 2010 roku (Pabich 2010).

Tabela 1

Zatrudnienie doradców i kierowników terenowych zespołów doradczych objętych analizą w poszczególnych województwach

Lp	Województwo	Zespoły doradcze		Doradcy zatrudnieni w zespołach doradczych		
		razem	badane	razem	badane	%
1	Dolnośląskie	26	25	190	169	87,6
2	Kujawsko-pomorskie	19	13	130	73	56,1
3	Lubelskie	22	15	212	148	65,6
4	Lubuskie	12	8	71	47	67,0
5	Łódzkie	18	14	178	151	84,8
6	Małopolskie	18	8	199	65	32,6
7	Mazowieckie	37	20	341	165	48,6
8	Opolskie	11	11	58	58	100
9	Podkarpackie	21	9	227	103	48,6
10	Podlaskie	14	9	166	107	64,4
11	Pomorskie	16	8	115	63	54,8
12	Śląskie	17	10	108	66	61,6
13	Świętokrzyskie	13	13	106	106	100
14	Warmińsko-mazurskie	19	17	124	104	83,9
15	Wielkopolskie	31	31	352	352	100
16	Zachodniopomorskie	18	18	113	113	100
	Razem	312	229	2690	1890	70,3

Źródło: badania własne.

3. Ocena przygotowania doradców do udzielania pomocy doradczej w opinii kierowników terenowych zespołów doradczych

W tabelach od 2 do 5 przedstawione zostały wyniki badania opinii kierowników terenowych zespołów doradczych dotyczące przygotowania doradców w różnych obszarach pracy doradczej. Syntetyczna ocena przygotowania doradców do udzielania pomocy rolnikom w korzystaniu z instrumentów PROW 2007-2013 wskazywała na największe braki w przygotowaniu do udzielania rolnikom pomocy z zakresu działań objętych Osią III i IV. Szczegółowe dane dotyczące działań PROW 2007-2013 w pozycjach 6,7,8,9, 11,12,13 tabeli 2 wskazują również na braki w przygotowaniu doradców do udzielania pomocy doradczej w działania Osi I takich jak: uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności, zakładanie i prowadzenie Grupy Producentów Rolnych

Tabela 2

Pomoc rolnikom i mieszkańcom wsi w korzystaniu z dostępnych środków finansowych w ramach PROW 2007-2013

Lp.	Wyszczególnienie	Ocena przygotowania (w %)		
		wystarczające	niewystarczające	brak przygotowania
1	Sporządzanie wniosków do działań PROW 2007-2013	42,3	17,6	2,5
2	Os I	66,9	26,2	3,2
3	Oś II	62,5	26,6	8,3
4	Oś III	47,0	42,8	6,8
5	Oś IV	34,4	47,0	14,4
6	Zakładanie i prowadzenie Grup Producentów Rolnych	25,6	36,2	18,0
	- prowadzenie szkoleń	32,8	44,4	19,2
	- pomoc w przygotowaniu i prowadzeniu dokumentacji	21,8	46,3	30,2
7	Inicjowanie powstawania i wspieranie rozwoju mikroprzedsiębiorstw	36,6	47,9	14,6
8	Budowa i konsultacje dotyczące Lokalnych Strategii Rozwoju (LSR)	21,1	44,4	32,2
9	Członkostwo i współpraca z LGD na rzecz rozwoju obszarów wiejskich (realizacja zadań wynikających z Lokalnych Strategii Rozwoju - uczestnictwo w działaniach LGD)	24,4	47,0	26,7
10	Dostosowywanie gospodarstw do minimalnych wymogów wzajemnej zgodności	76,8	19,5	2,5
11	Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności	32,4	49,2	16,4
12	Promocja produktów lokalnych i regionalnych	40,5	38,2	18,3
13	Ochrona produktów regionalnych i tradycyjnych	34,6	41,6	19,0

Źródło: badania własne.

Szczegółowe dane zawarte w tabeli 3. wskazują wiele obszarów (tematów) pracy doradczej z zakresu technologii produkcji rolniczej, w których potrzebne jest podwyższanie kwalifikacji zawodowych doradców. Interpretując dane liczbowe

zawarte w tabeli 3. należy uwzględnić, że oceniający przygotowanie doradców kierownicy terenowych zespołów doradczych musieli dokonać oceny przygotowania całego zespołu, w ramach którego poszczególni doradcy specjalizują się w różnych dziedzinach (kierunkach) produkcji rolniczej, określając stopień przygotowania całego zespołu w odniesieniu do wszystkich wymienionych w tabeli tematów. Tak więc, jeżeli kierownik zespołu stwierdza, że 50% doradców jest przygotowanych do realizacji danego tematu szczegółowego, wówczas ocena ta może oznaczać, że połowa doradców specjalizujących się w danej problematyce jest wystarczająco przygotowana do udzielania rolnikom pomocy doradczej z tego zakresu – co w rzeczywistości jest oceną pozytywną. Tym niemniej polepszenie przygotowania doradców w zakresie nowoczesnych technologii produkcji rolniczej i ich efektywności ekonomicznej, w połączeniu z wymaganiami jakościowymi dotyczącymi „bezpieczeństwa żywnościowego” wydaje się niezbędne. Dla osiągnięcia tego celu potrzebna jest systematyczna współpraca z instytutami naukowo-badawczymi i uczelniami rolniczymi.

Tabela 3

Przygotowanie doradców do świadczenia pomocy doradczej w zakresie technologii produkcji rolniczej

Lp.	Wyszczególnienie	Ocena przygotowania (w%)		
		wystarczające	niewystarczające	brak przygotowania
1	Kalkulacje rolnicze, obliczanie nadwyżek bezpośrednich, umiejętność liczenia kosztów produkcji w rolnictwie, opłacalność produkcji	67,2	26,0	5,4
2	Biznes plan dla potrzeb kredytowych i programów pomocowych	61,3	29,6	8,1
3	Analiza ekonomiczno-finansowa gospodarstw rolnych	53,3	37,0	8,2
4	Ocena efektywności ekonomicznej inwestycji rolniczych	47,9	39,2	10,9
5	Sporządzanie planów nawożenia	61,1	29,8	8,5
6	Rozpoznawanie chwastów i dobór środków do ich zwalczania	52,6	38,0	6,3
7	Rozpoznawanie chorób i szkodników - dobór środków do ich zwalczania	48,7	46,7	6,0
8	Integrowane systemy produkcji rolniczej	38,1	46,7	9,9
9	Nowoczesne technologie w produkcji sadowniczej (mechanizacja zbiorów, ochrona roślin, prace pielęgnacyjne)	23,0	49,7	22,6
10	Integrowana ochrona roślin	34,7	45,8	13,9
11	Ochrona środowiska przed zanieczyszczeniami pochodzącymi z produkcji rolniczej	66,4	26,2	3,7
12	Prowadzenie gospodarstwa ekologicznego	48,4	38,2	12,1
13	Przepisy prawne w rolnictwie ekologicznym	45,8	38,8	13,0
14	Płodozmiany, dobór gatunków i odmian	51,4	34,9	10,6
15	Ochrona roślin i zwalczanie chwastów	48,4	37,6	9,8
16	Potrzeby nawozowe i planowanie nawożenia	52,7	33,6	9,2
17	Uprawa roślin warzywniczych	40,8	43,0	13,3
18	Uprawa roślin sadowniczych	36,0	45,8	14,9

Lp.	Wyszczególnienie	Ocena przygotowania (w%)		
		wystarczające	niewystarczające	brak przygotowania
19	Chów bydła	48,6	38,4	10,1
20	Chów trzody	48,9	37,3	10,1
21	Chów drobiu	39,2	43,4	12,4
22	Rolnictwo precyzyjne	14,9	38,2	33,8
23	Efektywne technologie produkcji podstawowych ziemiopłodów			
	– produkcja zbóż	63,4	31,4	4,1
	– produkcja pasz objętościowych	60,8	33,4	4,8
	– produkcja rzepaku	53,1	39,8	6,2
	– produkcja buraków cukrowych	44,9	39,8	8,2
	– produkcja ziemniaków	61,8	31,2	4,1
24	Ocena jakościowa pasz objętościowych	39,8	44,7	10,6
25	Żywienie krów mlecznych. Zapobieganie chorobom żywieniowym (metabolicznym) krów mlecznych	41,0	49,0	8,8
27	Zastosowanie francuskiego systemu INRA w żywieniu przeżuwaczy	18,0	43,6	33,6
28	Odcłów cieląt i jałówek	10,8	11,6	2,0
29	Chów i hodowla trzody			
	– efektywność produkcji prosiąt	53,6	37,7	8,2
	– żywienie loch	51,9	38,3	8,0
	– żywienie tuczników	54,8	36,2	7,6
30	Wymagania dobrostanu zwierząt – ocena spełnienia warunków dobrostanu w budynku inwentarskim	69,6	26,5	3,0
31	Produkcja biomasy na cele energetyczne	35,8	49,1	13,7
32	Dobra praktyka higieniczna i produkcyjna na poziomie produkcji pierwotnej	47,2	39,4	10,6

Źródło: badania własne.

W tabeli 4. zamieszczone zostały tematy (dziedziny), które (z wyjątkiem agroturystyki) od niedawna stały się lub zaczynają być przedmiotem szerszego zainteresowania rolników, a tym samym doradztwa. Mieszczą się również w tym obszarze działania rolników podejmowane w celu osiągnięcia dodatkowych dochodów w gospodarstwie rolnym.

W opinii kierowników zespołów doradczych większość doradców posiada niewystarczające przygotowanie lub nie jest w ogóle przygotowana do doradzania w tym zakresie.

Tabela 4

Inne obszary

Lp	Wyszczególnienie	Ocena przygotowania		
		wystarczające	niewystarczające	brak przygotowania
1	Aktywizacja zawodowa mieszkańców wsi	43,2	46,1	8,9
2	Agroturystyka w gospodarstwie rolnym – rozwój działalności agroturystycznej, przepisy	49,2	41,3	9,3
3	Przetwarzanie mleka w gospodarstwie rolnym.	35,5	39,8	22,3
4	Gospodarstwo rolne z działalnością przetwórczą – wymagania formalne i prawne.	16,6	51,3	30,2
5	Marketing i przygotowanie produktów do sprzedaży w gospodarstwie rolnym.	27,4	51,9	20,9
6	Przetwórstwo rolno-spożywcze na poziomie gospodarstwa (MOL)	14,7	39,5	30,7
7	– Zboża – mąka	15,7	45,6	36,4
8	– Owoce – soki	15,5	45,0	36,4
9	– Mięso – przerób wieprzowiny	16,2	45,4	35,2
10	Sporządzanie oceny oddziaływania inwestycji w gospodarstwie rolnym na środowisko	14,4	42,9	39,7
11	Doradztwo na rzecz organizacji pozarządowych na obszarach wiejskich	20,2	45,4	31,6
12	Odnawialne źródła energii w gospodarstwach rolnych	32,0	49,7	17,8
13	Biogazownie rolnicze	20,5	47,1	30,4
14	Ocena przyrodnicza trwałych użytków zielonych	35,0	40,8	20,9

Źródło: badania własne.

Dwie dziedziny z zakresu kompetencji metodycznych i komunikacyjnych, a mianowicie: dobór oraz stosowanie właściwych metod i środków pozyskiwania, przetwarzania oraz udostępniania informacji oraz stosowanie właściwych metod upowszechniania innowacji rolniczych wskazane zostały jako dziedziny, w których przygotowanie metodyczne doradców jest najmniejsze (tabela 5).

Generalnie jednak przygotowanie metodyczne doradców zostało dużo lepiej ocenione przez kierowników zespołów doradczych aniżeli większość pozostałych dziedzin wymienionych w kwestionariuszu ankiety.

Tabela 5

Kompetencje metodyczne, organizatorskie i komunikacyjne

Lp.	Wyszczególnienie	Ocena przygotowania		
		wystarczające	niewystarczające	brak przygotowania
1	Komunikowanie się z pojedynczym klientem, grupą klientów, zbiorowością (klientem masowym)	74,6	19,1	3,2
2	Dobór oraz stosowanie właściwych form, metod i środków edukacyjnych	71,5	21,8	3,5
3	Dobór oraz stosowanie właściwych metod i środków pozyskiwania, przetwarzania oraz udostępniania informacji	66,3	26,5	3,93
4	Stosowanie właściwych metod upowszechniania innowacji rolniczych	66,7	26,9	3,2
5	Planowanie pracy własnej	74,5	15,6	1,4

Źródło: badania własne.

4. Udział doradztwa we wspieraniu rozwoju gospodarstw rolnych

Po przystąpieniu do Unii Europejskiej rolnicy w Polsce odczuwają skutki konkurencji wewnątrz Unii Europejskiej oraz globalizacji rynków produktów rolniczych. W tej sytuacji nie mogą spodziewać się istotnych podwyżek cen produktów rolnych, zwłaszcza podstawowego produktu jakim są zboża. Ceny zbóż będą raczej efektem dostosowywania się rynku do cen światowych eksporterów zboża [Michalski, 2010]. Muszą zatem poszukiwać możliwości obniżenia kosztów produkcji w celu wypracowania dochodów pozwalających na godziwy poziom życia i rozwój gospodarstwa. Chcąc tanio wytwarzać dobrej jakości produkty rolnicze trzeba wykorzystać potencjalne możliwości przyrodnicze gospodarstwa poprzez umiejętne korzystanie z postępu biologicznego, technologicznego, efektywnych rozwiązań organizacyjnych. Nowoczesne technologie produkcji wymagają najczęściej stosowania nowoczesnych, zazwyczaj droższych, środków produkcji. To także nowoczesna technika, na którą nie stać małych i słabych ekonomicznie gospodarstw. Rozwiązania tych dylematów poszukiwać trzeba w wielu obszarach, w tym samej produkcji, formach wspólnego gospodarowania, zakupach, sprzedaży, korzystaniu z maszyn przez kilka gospodarstw. Nie są to sprawy nowe, ale ze względu na obecne i przyszłe warunki funkcjonowania gospodarstw stają się bardziej aktualne.

Poważną pozycję w dochodach gospodarstw stanowią obecnie dopłaty bezpośrednie i inne formy pomocy finansowej z udziałem środków Unii Europejskiej. Z każdym rokiem powiększa się grono rolników, którzy skorzystali z różnych form pomocy finansowej (kredyty preferencyjne, program SAPARD, inwestycje w gospodarstwach rolnych, dostosowanie gospodarstw do standardów jakości-

wych, modernizacja gospodarstw, różnicowanie działalności gospodarczej, inne). Polityka rolna UE może wspierać pożądane kierunki zmian lub łagodzić skutki niekorzystnego oddziaływania rynku na niektóre grupy gospodarstw, ale nie będzie stanowiła ochrony przed konkurencją wewnątrz UE. Najważniejsze będą działania podejmowane przez samych rolników. Wielkość uzyskiwanego w gospodarstwach dochodu zależeła będzie – w coraz większym stopniu – od umiejętności kierującego gospodarstwem. Nastawienie na wdrażanie innowacji poparte rachunkiem ekonomicznym może mieć decydujący wpływ na sytuację ekonomiczną gospodarstwa i jego możliwości rozwoju.

Jeszcze przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej znaczna część doradców zaangażowana została w przygotowanie rolników do akcesji. Po wstąpieniu do UE – w udzielanie rolnikom pomocy doradczej w korzystaniu z dostępnych instrumentów pomocowych i dostosowywanie gospodarstw do wymagań jakościowych a obecnie w dostosowywanie gospodarstw do minimalnych wymogów wzajemnej zgodności.

Nowym obszarem współpracy doradztwa z rolnikami i mieszkańcami wsi stało się inicjowanie i wspieranie aktywizacji zawodowej rolników, członków rodzin rolniczych w kierunku uruchamiania dodatkowych czy alternatywnych źródeł dochodu a także wspieranie rozwoju obszarów wiejskich, w tym między innymi współpraca z Lokalnymi Grupami Działania.

Nowe zadania realizowane są w warunkach malejącego zatrudnienia w jednostkach doradztwa rolniczego [Pabich 2010]. Nie pozostaje to bez wpływu na formy i metody pracy doradczej. Coraz mniej czasu mają doradcy na indywidualne wizyty w gospodarstwach. Zwiększyła się ilość szkoleń i spotkań informacyjnych. Nastąpił widoczny rozwój wykorzystania stron internetowych w działalności informacyjnej. Ośrodki organizują masowe imprezy promocyjno-upowszechnieniowe (Dni Otwartych Drzwi, itp.), zmniejszyła się liczba upowszechnień i demonstracji w gospodarstwach rolników.

Najtrudniejszy dla rolników i doradztwa rolniczego początkowy okres funkcjonowania w UE minął. Wyzwaniem dla doradztwa – oczekiwanym także przez rolników – jest obecnie ponowne zaangażowanie we wdrażanie i upowszechnianie innowacji w sferze produkcji i organizacji gospodarstw zmierzających do zwiększenia dochodów poprzez obniżenie kosztów w gospodarstwie.

5. Podsumowanie

1. W ankietowanych 229 zespołach doradczych zatrudnionych było 2690 doradców, czyli przeciętnie 11-12 doradców w zespole. Zatem, jeżeli kierownik zespołu wskazał, że co najmniej 10% doradców zespołu przygotowanych jest wystarczająco do świadczenia usług doradczych w jakiejś dziedzi-

- nie oznacza to, że co najmniej 1 doradca jest wystarczająco przygotowany z tej dziedziny.
2. Najlepiej ocenione zostało przygotowanie metodyczne doradców. W opinii kierowników terenowych zespołów doradczych wystarczające przygotowanie z tego zakresu posiada prawie 3/4 doradców.
 3. Dobrze ocenione zostało również ogólne przygotowanie doradców do udzielania pomocy rolnikom w zakresie korzystania z najważniejszych instrumentów pomocy objętych PROW 2007-2013. Mniej doradców przygotowanych jest do udzielania pomocy grupom producentów rolnych, uczestnictwa rolników w systemach jakości żywności, współpracy z Lokalnymi Grupami Działania. Do realizacji tych działań przygotowanych jest około 20-30% doradców. Biorąc pod uwagę, że potrzeby doradcze w tych dziedzinach występują znacznie rzadziej, można uznać przygotowanie zespołów doradców w tym zakresie jako wystarczające.
 4. Ocena przygotowania zespołów doradczych do doradztwa w obszarze technologii produkcji rolniczej jest bardzo zróżnicowana. Do udzielania pomocy w zakresie podstawowych kierunków produkcji przygotowanych jest najczęściej od 40 do 60% doradców. Znacznie mniej doradców przygotowanych jest – w opinii kierowników – do udzielania pomocy w zakresie zagadnień nowych czy rzadziej będących przedmiotem zainteresowania ze strony rolników (rolnictwo precyzyjne, zastosowanie systemu INRA w żywieniu przeżuwaczy, odchów jałówek).
 5. W opinii kierowników zespołów doradczych większość doradców posiada niewystarczające przygotowanie lub nie jest w ogóle przygotowana do doradzania w zakresie, który od niedawna stał się przedmiotem szerszego zainteresowania rolników, a tym samym doradztwa. Dotyczy to głównie pomocy doradczej w podejmowaniu przez rolników działań w celu osiągnięcia dodatkowych dochodów w gospodarstwie rolnym (tabela 4), w tym także przetwórstwa produktów żywnościowych w gospodarstwie.
 6. Wykonana analiza odnosiła się do ilościowego przygotowania doradców do udzielania pomocy doradczej rolnikom w różnych dziedzinach działalności instytucji doradczej. Nie dotyczyła „jakościowego przygotowania” doradców, do ich świadczenia.

LITERATURA

1. Chyłek E. (2009): Znaczenie wiedzy we wzroście innowacyjności na obszarach wiejskich. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 1, ss. 9-20.
2. Michalski T., Kowalik I. (2010): Nakładooszczędne technologie produkcji rolniczej. w „Jak przetrwać kryzys” – materiały konferencyjne CDR, Poznań 2010, ss. 51-60.
3. Pabich A. (2010): Zatrudnienie w jednostkach doradztwa rolniczego. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 3, ss. 88-95.

EDWARD MATUSZAK

**PRZYGOTOWANIE DORADCÓW DO PRACY W OPINII KIEROWNIKÓW
TERENOWYCH ZESPOŁÓW DORADZTWA**

Słowa kluczowe: *doradztwo, doradcy, zespoły doradcze, kompetencje i kwalifikacje
zawodowe doradców*

STRESZCZENIE

W artykule przedstawione zostały wyniki badania opinii kierowników terenowych zespołów doradztwa dotyczące przygotowania doradców do pracy. Badania przeprowadzono w okresie od maja do lipca 2010 roku. Opinie zebrane zostały metodą ankietową od 229 kierowników terenowych zespołów doradczych, w których zatrudnionych było ponad 70% wszystkich doradców terenowych w kraju. Ankieta zawierała 70 szczegółowych dziedzin pracy doradczej pogrupowanych w obszary pracy doradczej.

Kierownicy terenowych zespołów doradczych najwyżej ocenili kompetencje metodyczne doradców oraz przygotowanie do udzielania pomocy rolnikom w korzystaniu z najważniejszych działań Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. Równocześnie wskazali na niewystarczające przygotowanie doradców w zakresie postępu w technologiach produkcji rolniczej, udzielania pomocy rolnikom w inicjowaniu i rozwoju dodatkowych dochodów w gospodarstwie rolnym (z wyjątkiem agroturystyki) oraz pomocy mieszkańcom wsi w organizowaniu wspólnych przedsięwzięć na rzecz rozwoju lokalnej społeczności wiejskiej. Wyniki analizy wskazują na potrzebę podwyższania kwalifikacji zawodowych doradców w tych dziedzinach.

EDWARD MATUSZAK

**THE PREPARATION OF ADVISERS TO THE WORK IN THE OPINION OF MANAGERS
OF LOCAL ADVISING JOINT OFFICES**

Key words: *agricultural advisory services, advisors, local advisory offices, adviser's competences and professional qualification*

SUMMARY

In the article results of the opinion of managers of local advising joint offices are presented concerning preparations of advisers to the work. Research was carried out from May to July 2010. Gathered opinions became an inquiry method from 229 managers of local advisory offices in which engaged it was over 70% all local advisers in the country. The questionnaire contained 70 detailed spheres of advisory work grouped into areas of advisory work:

Managers of local advisory teams at most they rated methodical competences of advisers and preparation to rendering aid to farmers in use from most important activities of the Rural Development Programme 2007-2013. Simultaneously they evidenced inadequate preparation of advisers within the progress in technologies of agricultural production, renderings aid to farmers in initiation and development of additional earnings in the holding (excepting of agritourism) and the help to countrymen in organization of joint ventures in the interest of development of local country-community. Results of the analysis evidenced the need of increasing of professional qualifications of advisers in these spheres.

DANUTA KOŁODZIEJCZYK
MARCIN GOSPODAROWICZ
*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej –
Państwowy Instytut Badawczy*

RELACJE ROLNIKÓW Z INSTYTUCJAMI WSPIERAJĄCYMI ROZWÓJ GOSPODARSTW ROLNYCH

1. Wstęp

Szczególną rolę we wspieraniu rozwoju gospodarstw rolnych w Polsce odgrywają instytucje rozumiane „jako trwałe, organizacyjne i zwyczajowe uwarunkowania dla powtarzalnych ludzkich zachowań i międzyludzkich interakcji” [T. Dołęgowski, 2002 s.13]. Sprawność tak zdefiniowanej instytucji w procesie funkcjonowania gospodarstw rolnych jest zależna od norm prawnych i zasad (otoczenie instytucjonalne), struktur organizacyjnych (organizacji) oraz mechanizmów jej funkcjonowania.

W stosunku do gospodarstw rolnych tworzy one ramy i mechanizmy regulujące zachowanie użytkowników gospodarstw rolnych w procesie gospodarowania. Włączenie instytucji w proces gospodarowania czyni, że:

- podejmowane działania stają się bardziej przewidywalne, co wpływa na wielkość kosztów transakcyjnych;
- następuje szybsze dostosowanie się gospodarstw rolnych do zmiennych się warunków ekonomicznych i organizacyjnych.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie relacji między użytkownikami gospodarstw rolnych a instytucjami wspierającymi rozwój gospodarstw rolnych, zwanych dalej instytucjami wsparcia. Szczegółowy zakres analizy obejmuje:

- identyfikacje instytucji wsparcia działających w otoczeniu gospodarstw rolnych,
- określenie siły relacji między rolnikami a instytucjami wsparcia,
- bariery ograniczeń kontaktów rolników z tymi instytucjami,
- przedstawienie obszarów wsparcia gospodarstw przez te instytucje,
- określenie obszarów efektu tych kontaktów.

Podstawą przedmiotowej analizy były wyniki badań prowadzonych w 2008 roku w wytypowanych gospodarstwach rolnych z 4 makroregionów: Małopolski i Pogórze, Mazowsze i Podlasie, Pomorze i Mazury oraz Wielkopolska i Śląsk¹. W badaniach tych uczestniczyło po 100 gospodarstw z każdego makroregionu, zaś zebrany materiał statystyczny dotyczy 2006 i 2007 roku. Dobór gospodarstw był celowy, decydowało o nim:

- położenie regionalne,
- wielkość ekonomiczna,
- typ rolniczy.

2. Identyfikacja instytucji wspierających rozwój gospodarstw rolnych

W otoczeniu gospodarstw rolnych występuje szereg instytucji wspierających ich rozwój. Największą rolę odgrywają wśród nich instytucje publiczne (administracja rządowa i samorządowa), posługujące się głównie administracyjno-politycznymi mechanizmami wsparcia. Mniejsze znaczenie mają instytucje prywatne, zrzeszone w sposób formalny - jak: spółdzielnie, spółki i związki branżowe bądź nieformalny - instytucje wzajemnej pomocy. W ostatnich latach na jakość funkcjonowania gospodarstw rolnych coraz większy wpływ wywierają instytucje pozarządowe, przyjmujące formę stowarzyszeń, zrzeszeń producentów itp.

W okresie badanym (tj. w latach 2006 i 2007) rolnicy kontaktowali się około 3,5 tys. razy rocznie z instytucjami wsparcia, czyli na jednego rolnika przypadało średniorocznie około 8,6 kontaktów. Liczba tych kontaktów wahała się od 2 do 29, przy czym najwięcej (42,5% ogólnej liczby kontaktów) mieściło się w przedziale od 8 do 10, a tylko 4% dotyczyło liczby powyżej 14. Okazało się, że najbardziej aktywni w tym zakresie byli rolnicy z woj. podkarpackiego i śląskiego, a najmniej z woj. warmińsko-mazurskiego.

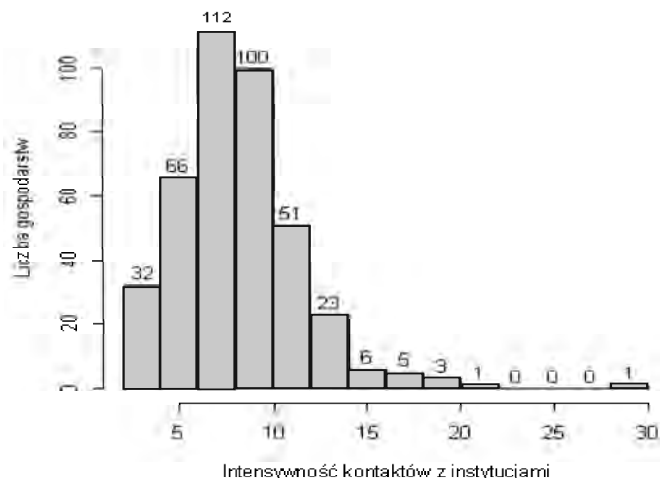
Zróznicowane liczby kontaktów rolników z instytucjami wsparcia przedstawiono w kontekście charakterystyki gospodarstw. Chodziło o pokazanie czynników tkwiących w gospodarstwie rolnym determinujących te kontakty. Czynniki te pogrupowano według następujących cech gospodarstw:

- społeczno-osobowych: wiek, wykształcenie ogólne i kierunkowe użytkownika gospodarstwa rolnego, uczestnictwo w kursach i szkoleniach oraz aktywność w pozyskiwaniu funduszy unijnych;
- ekonomicznych: wielkość użytków rolnych w gospodarstwie, wartość produkcji rolnej oraz siła ekonomiczna gospodarstwa rolnego (ESU);
- organizacyjnych: dostęp gospodarstwa do Internetu, typ produkcji oraz forma zbytu (sprzedaży produktów rolnych).

¹ Badania były prowadzone wspólnie z Katedrą Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, szczegółowe wyniki badań zamieszczono w Raporcie nr 103, Program Wieloletni 2005-2009 IERiGŻ PIB, Warszawa.

Rysunek 1

Liczba kontaktów rolników z instytucjami wsparcia



Wpływ wyżej wymienionych cech gospodarstwa na liczbę kontaktów z instytucjami analizowano posługując się współczynnikiem korelacji rang Rho Spearmana i Tau Kendalla². Okazało się, że wśród rozpatrywanych cech tylko cztery wydają się mieć jednoznacznie pozytywne znaczenie, są to uczestnictwo w kursach i szkoleniach, dostęp do Internetu, wartość produkcji i form sprzedaży produktów (tabela 1).

Tabela 1

Cechy tkwiące w gospodarstwie rolnym pozytywnie skorelowane z liczbą kontaktów rolników z instytucjami wsparcia

Cechy	Współczynniki korelacji rang			
	ρ – Spearman'a		τ – Kendall'a	
	ρ	p	τ	P
Uczestnictwo w kursach, szkoleniach	0,168	0,008	0,136	0,008
Dostęp do Internetu	0,145	0,004	0,117	0,004
Wartość produkcji	0,107	0,004	0,144	0,004
Forma zbytu produktów	0,227	0,000	0,173	0,000

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

² Współczynnik korelacji Rho Spearmana i Tau Kendalla, to dwie miary zależności monotonicznej zmiennych losowych. Dodatnia zależność monotoniczna zachodzi wtedy, gdy zwiększenie wartości jednej ze zmiennych oznacza zwiększenie wartości oczekiwanej drugiej zmiennej. Z kolei ujemna zależność monotoniczna zachodzi, gdy zwiększenie jednej ze zmiennych oznacza zmniejszenie drugiej.

Można by sądzić, że jakość czynnika ludzkiego determinuje aktywność rolnika w tym zakresie. Tymczasem okazało się, że wiek użytkownika gospodarstw rolnych, a także jego wykształcenie ma niewielki wpływ na liczbę kontaktów z instytucjami. Świadczą o tym niewielkie wartości współczynników korelacji pomiędzy analizowanymi grupami wieku i wykształcenia użytkownika gospodarstwa rolnego a liczbą kontaktów z instytucjami wsparcia. Natomiast, co wynika z badań, stosunkowo wielu rolników (25,8%) w przedziale powyżej 50 roku życia kontaktuje się z instytucjami wsparcia, i to z dużym nasileniem – powyżej 7 kontaktów rocznie. Należy zaznaczyć, że ta grupa wiekowa rolników stanowiła 20,1% badanej populacji. Udział rolników z wykształceniem średnim w badanej populacji wyniósł 46,8%, a w grupie relacji powyżej 7 kontaktów rocznie około 52%, analogiczne dane w przypadku wykształcenia wyższego to 13,3% i około 14%.

W analizie związków pomiędzy rozważanymi strukturami ekonomicznymi gospodarstw rolnych a intensywnością kontaktów okazało się, że tylko w grupie gospodarstw o sile ekonomicznej powyżej 40 ESU (9% ogólnej liczby badanych gospodarstw), wielkości gospodarstwa powyżej 30 ha (57%) i produkcji ogółem powyżej 450 tys. zł w gospodarstwie (18,3%) można zauważyć pewną zależność. Niestety takich gospodarstw w wyżej wymienionych grupach jest niewiele, poza gospodarstwami powyżej 30 ha.

Okazało się, że znaczny wpływ na kontakty rolnika z instytucją mają uwarunkowania organizacyjne. Wyniki badań wskazują, że gospodarstwa z dostępem do Internetu oraz długookresową sprzedażą produktów rolnych (w oparciu o umowy formalnie zawierane) uzyskują wyższy poziom niż pozostałe gospodarstwa. Również gospodarstwa o typie ogrodniczym i sadowniczym w większym stopniu utrzymują kontakty z instytucjami wsparcia niż inne typy gospodarstw. Może to oznaczać, że ten charakter produkcji wymaga częstych kontaktów z tymi instytucjami.

3. Bariery ograniczające kontakt rolnika z instytucjami wsparcia w opinii rolnika

Jak wykazały przedmiotowe badania kontakty rolnika z instytucjami wsparcia utrudnia szereg barier, których źródła tkwią w samym gospodarstwie, jak również w jego otoczeniu instytucjonalnym (tabela 2). W przypadku pierwszego źródła barierami są cechy psychospołeczne rolnika oraz sytuacja ekonomiczna i struktura organizacyjna gospodarstwa. Wydaje się, że pewna grupa rolników nie będzie w stanie samodzielnie dokonać przełomu mentalnego bez włączenia się do tego procesu lokalnych instytucji, głównie samoorganizacji społecznej. Bariery ze strony otoczenia instytucjonalnego wynikają głównie z braku spójnej bazy instytucjonalnej, tj. norm i zasad, organizacji i mechanizmów.

Analizując zebrany materiał statystyczny z tego zakresu możemy stwierdzić, że rolnicy znacznie częściej wskazywali na bariery tkwiące w instytucjach wspar-

cia niż na bariery tkwiące w samych gospodarstwach. Jako najistotniejsze bariery ze strony otoczenia instytucjonalnego rolnicy wskazali zbiurokratyzowanie kontaktu (90,2% rolników i 19% ogólnej liczby wskazań w tym zakresie), wysoki koszt usług (83,0% i 17,4%) oraz niewielką i niedostosowaną ofertę usług (84,5% i 17,8%). Skromna oferta usług ze strony instytucji wsparcia wynika ze słabo rozbudowanej sieci lokalnych instytucji tego typu na obszarach wiejskich, szczególnie działających w sektorze prywatnym. Badania wykazały, że wyższej liczbie kontaktów towarzyszy wyższy poziom rozwoju instytucji pozarządowych i prywatnych - świadczących usługi z zakresu rolnictwa oraz że między tymi instytucjami dochodzi do współpracy.

Tabela 2

Bariery ograniczające kontakt rolnika z instytucjami wsparcia

Bariery	Liczba nieistotnych wskazań	Istotne wskazania			Skala siły ograniczeń*					
		liczba ogółem	% rolników	% wskazań	1	2	3	4	5	
tkwiące w gospodarstwie										
Brak doświadczenia	156	244	61,0	23,7	18,4	18,8	34,1	20,9	7,8	
Mały obszar gospodarstwa	220	180	45,0	17,4	22,7	22,7	22,7	15,2	16,7	
Ograniczenia osobiste (choroba, brak następcy)	302	98	24,5	9,5	40,8	20,4	17,3	14,5	6,2	
Słabe wyposażenie gospodarstwa	216	184	46,0	17,8	34,4	27,2	25,0	11,9	5,5	
Zła lokalizacja gospodarstwa	261	139	35,0	13,5	30,2	20,1	23,7	21,6	4,4	
Zła sytuacja ekonomiczna gospodarstwa	214	186	46,0	18,0	25,2	23,6	27,9	14,0	9,2	
tkwiące w instytucjach wsparcia										
Brak informacji o instytucjach	99	301	75,2	15,8	15,9	25,6	27,6	19,9	11,0	
Niedostosowanie oferty usług do potrzeb rolnika	62	338	84,5	17,8	13,9	18,9	28,1	24,0	15,1	
Niska jakość usług	85	315	79,0	16,5	15,2	22,8	33,6	17,8	10,4	
Utrudniony dostęp do usług	142	258	64,5	13,6	22,5	29,1	31,4	11,6	5,4	
Wysokie koszty usług	69	331	83,9	17,4	10,6	15,1	29,3	27,2	17,8	
Zbiurokratyzowanie kontaktu	39	361	90,2	19,0	8,0	14,2	21,3	26,3	30,2	

* Stopień istotności bariery w ocenie rolników:

1 – bariera najmniej istotna....., 5 – najistotniejsza.

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

Najistotniejszą barierą ze strony gospodarstw był brak doświadczenia w nawiązywaniu kontaktów z instytucjami wsparcia. Na taką barierę wskazało aż 61% rolników, a w ogólnej liczbie wskazań stanowiło to 23,7%. Znacznie częściej tę barierę wskazywali rolnicy po 50 roku życia i z wykształceniem poniżej średniego oraz mieszkający na obszarach, na których słabo rozwinięte są pozarządowe in-

stytucje wsparcia. Można twierdzić, że ta bariera jest silnie powiązana z jakością czynnika ludzkiego a mechanizmy funkcjonowania instytucji wsparcia nie wyzwołyły na tyle społecznej energii, by koncentrować ją w kierunku dynamizowania życia społecznego i gospodarczego na obszarach wiejskich. Wśród rolników widać raczej skłonność do nadmiaru nieufności wobec instytucji niż do obdarzania ich (szczególnie nowo powstających) zaufaniem.

Ograniczenia kontaktów z instytucjami wsparcia wynikają również z mechanizmów działania tych instytucji. Znacznie rzadziej i z mniejszą siłą rolnicy wskazywali na bariery w zakresie działania instytucji wsparcia oparte na mechanizmach administracyjno-politycznych czy samooceny niż w przypadku działających na bazie mechanizmów rynkowych.

Tabela 3

Stopień istotności barier a liczba kontaktów gospodarstw z instytucjami wsparcia

Liczba kontaktów	Nie-istotne	Stopień istotności barier*				
		1	2	3	4	5
do 5	4,1	1,5	1,7	1,9	1,8	0,9
5 – 7	4,8	1,4	1,6	1,9	1,4	0,9
8 – 10	4,9	1,3	1,5	2,0	1,3	0,9
11 – 14	4,5	1,3	1,5	2,2	1,5	1,1
powyżej 14	3,0	1,3	1,8	2,3	2,5	1,2

* Stopień istotności bariery w ocenie rolników:
1 – bariera najmniej istotna..... 5 - najistotniejsza.

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

Rolnicy oczekują dość zróżnicowanej pomocy ze strony instytucji wsparcia. Daje się zauważyć, że wzrost liczby kontaktów prowadzi do zwiększenia siły oddziaływania barier, co z pewnością jest wynikiem niedostosowania odpowiedniej oferty usług ze strony tych instytucji (tabela 3).

4. Identyfikacja obszarów kontaktów rolnika z instytucjami wsparcia

W przeprowadzonych badaniach sprawdzano, czy nasilenie częstości kontaktów gospodarstw rolnych z przedmiotowymi instytucjami zależy od rodzaju wsparcia tych gospodarstw. W tym celu wyodrębniono cztery następujące sfery działalności instytucji wsparcia:

- I - w zakresie rynku,
- II - polityki rolnej i rozwoju obszarów wiejskich,
- III - samoorganizacji społecznej,
- IV - wdrożeń i upowszechniania nowych produktów.

Według przeprowadzonych badań ważnymi instytucjami wsparcia okazały się instytucje realizujące politykę rolną i rozwoju obszarów wiejskich (51,8% ogólnej liczby kontaktów) oraz ze sfery rynku (32,7%). Są to instytucje, których głównym celem jest m.in. modernizacja gospodarstw rolnych. Nieadekwatny do potrzeb wynikających z konieczności modernizacji gospodarstw jest niewielki udział instytucji samoorganizacji społecznej (6,4%) i instytucji wdrożeń i upowszechniania nowych produktów (9,1%). Niewielki udział tych pierwszych jest przejawem osłabienia więzi społecznej, brakiem zaufania do ludzi, erozji kulturowej wspólnoty oraz zanikającej odpowiedzialności za przestrzeń lokalną, czyli umacnianie się indywidualizmu. W tym zakresie stosunkowo dużo kontaktów odbywała się sporadycznie.

W przypadku instytucji wdrożeń i upowszechniania nowych produktów niewielka z nimi liczba kontaktów ze strony rolników może wynikać ze słabego rozwinięcia sieci tych instytucji, jak również jeszcze zbyt małej innowacyjności gospodarstw rolnych. Tylko 15% badanych gospodarstw inwestuje w nowe technologie. Potencjał innowacyjny gospodarstw można skutecznie zwiększyć właśnie poprzez rozwinięcie tego typu instytucji wsparcia. Tym bardziej, że aż 47,% rolników deklaroowało choć raz współpracę w tym zakresie. Z punktu widzenia wyzwań jakie stoją przed gospodarstwami rolnymi kontakt z instytucjami upowszechniania innowacji ma istotne znaczenie w podnoszeniu konkurencyjności gospodarstw rolnych. Tylko podmioty gospodarcze o dużym poziomie kapitału społecznego mają wyższą zdolność do podejmowania działań innowacyjnych, które są tym efektywniejsze, im niższe koszty transakcyjne - a to ma miejsce jedynie w kulturze zaufania.

Tabela 4

Kontakty z instytucjami działającymi na rzecz rozwoju gospodarstw rolnych

Instytucje	Liczba wskazanych kontaktów	% wskazań grupy	% wskazań w grupie	% ankietowanych rolników
Strefa I – instytucje sfery rynku	1128	32,7	100,0	
Banki (spółdzielcze, komercyjne)	383		34,0	95,8
Giełdy	40		3,5	10,0
Instytucje prywatne (w sferze zaopatrzenia, zbytu, przetwórstwa)	228		20,2	57,0
Instytucje ubezpieczeniowe	295		26,2	73,8
Rynki hurtowe	86		7,6	21,5
Samorządy gospodarcze (izby przemysłowo-handlowe)	5		0,4	1,3
Samorządowe Fundusze Połączeń Kredytowych	4		0,4	1,0
Spółdzielnie	87		7,7	21,8
Strefa II – instytucje realizujące politykę rolną i rozwoju obszarów wiejskich	1780	51,8	100,0	
Agencje Rozwoju Regionalnego	8		0,4	2,0

Instytucje	Liczba wskaza- nych kontaktów	% wskazań grupy	% wskazań w grupie	% ankietowanych rolników
Agencja Nieruchomości Rolnej	123		6,9	30,8
ARiMR	373		21,0	93,3
Agencja Rynku Rolnego	190		10,7	47,5
Instytuty badawcze	61		3,4	15,3
KRUS	330		18,5	82,5
Ośrodki badawczo-rozwojowe	11		0,6	2,8
Ośrodki Doradztwa Rolniczego	388		21,8	97,0
Powiatowe Urzędy Pracy	10		0,6	2,5
Izby rolnicze	84		4,7	21,0
Samorządy terytorialne	178		10,0	44,5
Urzędy Marszałkowskie	24		1,3	6,0
Strefa III – instytucje samoorganizacji społecznej	222	6,4	100	
Stowarzyszenia wspierania przedsiębiorczości	5		2,3	1,3
Fundacje wspierania przedsiębiorczości	4		1,8	1,0
Grupy producentów	44		19,8	11,0
KGW*	41		18,5	10,3
KZRKiOR**	35		15,8	8,8
Stowarzyszenia (różne)	15		6,8	3,8
Zrzeszenia i związki branżowe	78		35,1	19,5
Strefa IV – instytucje wdrożeniowe i upowszechnieniowe	314	9,1	100	
Centrale nasienne	190		60,5	47,5
Stacje Hodowli Zwierząt, Stacje Hodowli Roślin itp.	124		39,5	31,0

* KGW – Koła gospodyń wiejskich.

** KZRKiOR – Krajowy związek rolników, kółek i organizacji rolniczych.

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

Łatwo zauważyć, że w każdej sferze działania instytucji wsparcia są dwie lub trzy instytucje, które skupiają ponad 50% wszystkich wskazań (tabela 4).

Instytucje sfery rynku – działają głównie w zaopatrzeniu i skupie, przetwórstwie rolno-spożywczym oraz obsłudze finansowej rolnictwa. Są to organizacje z którymi rolnicy podejmują kontakty o charakterze komercyjnym, związane z zaspokojeniem określonych potrzeb wynikających z prowadzonej działalności gospodarczej. W tej sferze szczególnie ważnymi instytucjami są banki (34,0% ogólnej liczby kontaktów tej grupy instytucji i kontakt 95,8% ogólnej liczby badanych rolników), instytucje prywatne w sferze zbytu i zaopatrzenia (20,2% i 57%) oraz instytucje ubezpieczeniowe (26,2% i 73,8%), natomiast niewielką rolę odgrywa samorząd gospodarczy i samorządowe fundusze poręczeń.

Instytucje realizujące politykę rolną i rozwoju obszarów wiejskich – działają w administracji, w zarządzaniu zasobami ziemi, środowiskiem naturalnym i gospodarką przestrzenną, a także w obszarze doradztwa rolniczego. Z tej grupy instytucji duże znaczenie mają wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego (21,8% ogólnej liczby kontaktów w tej grupie instytucji i dotyczą 97,0% ogólnej liczby badanych rolników) oraz Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (21,0% i 93,3%). Relacje z tymi instytucjami polegają głównie na pośrednictwie w pozyskiwaniu przez rolników funduszy unijnych.

Instytucje samoorganizacji społecznej – dość często tworzone z inicjatywy samych rolników. Działają one jako system regulacji lokalnej, determinowany zwyczajami kulturowymi i uwarunkowaniami instytucjonalnymi, a przyczyniają się do zmniejszenia niepewności w życiu codziennym i zwiększenia aktywności rolników. Kontakty z tymi instytucjami deklarowało niewielu rolników od 1% w przypadku fundacji do 19,5% w przypadku zrzeszeń i związków branżowych.

Instytucje wdrożeniowe i upowszechnieniowe – działające głównie w zakresie poprawy jakości produktów i uszlachetnienia produktów rolnych. Tu szczególne znaczenie mają centrale nasienne – kontaktowało się z nimi prawie co drugie gospodarstwo oraz stacje hodowli zwierząt i stacje hodowli roślin, a kontakt z nimi miało co trzecie gospodarstwo.

Analizując kontakty rolnika z instytucjami wsparcia zwrócono uwagę na ich częstotliwość, aby uchwycić wpływ tych instytucji na funkcjonowanie gospodarstw rolnych. Okazało się, że około 60% rolników kontaktowało się z instytucjami kilka razy w roku – to może oznaczać, że instytucje wsparcia są pomocne rolnikom w prowadzeniu działalności. Niestety około 15% rolników kontaktowało się sporadycznie (tabela 5).

Tabela 5

Częstotliwość kontaktów rolnika z instytucjami wsparcia

Rodzaj instytucji	Odsetek rolników korzystających z instytucji wsparcia			
	kilka razy w roku	raz na pół roku	raz w roku	sporadycznie
Rynkowe	64,7	10,0	15,2	10,2
Polityki rolnej i rozwoju obszarów wiejskich	56,9	11,9	15,5	15,7
Samoorganizacji społecznej	52,7	7,3	12,3	27,7
Wdrożeniowe i upowszechnieniowe	38,7	20,3	24,5	16,5
Razem	57,5	11,7	16,0	14,7

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

Zaprezentowana w tabeli 5 analiza częstotliwości kontaktów rolników z instytucjami wsparcia jest o tyle trudna, gdyż wiele z nich realizuje wiele działań, te zaś w różny sposób wpływają na funkcjonowanie gospodarstw rolnych. Wyniki badań ankietowych wskazują, że w największej liczbie rolników kontaktowało się kilka razy

do roku z instytucjami wsparcia ze sfery rynkowej (64,7% rolników) oraz polityki rolnej i rozwoju obszarów wiejskich (56,9%). Zatem odsetek rolników korzystających z tych instytucji sporadycznie był najniższy. Nie ulega wątpliwości, że taka sytuacja jest w dużej mierze konsekwencją objęcia gospodarstw rolnych mechanizmami finansowymi Wspólnej Polityki Rolnej.

W badaniu ważne było również z jakiej formy wsparcia przedmiotowej instytucji korzystają rolnicy. Okazało się, że ponad 90% badanych rolników korzysta usług, które mają na celu przystosowanie gospodarstw do nowych warunków funkcjonowania. Rolnicy korzystali tu głównie z doradztwa i szkoleń, informacji o programach unijnych oraz wypełniania wniosków i dokumentów na potrzeby programów unijnych. Wyniki badań ankietowych wskazują, że w latach 2004-2006 – 75,1% rolników skorzystało ze środków unijnych w ramach PROW, a w okresie 2007-2013 zamierza skorzystać 81,5%. Warto jednak podkreślić, że pojawienie się szerszego dostępu do funduszy unijnych przyczyniło się do nasilenia kontaktów rolników z instytucjami wsparcia. Najmniej, bo około 62% korzysta z usług dotyczących powiększenia zasobów gospodarstwa, uzyskania certyfikatu itp. (tabela 6).

Tabela 6

Formy wsparcia instytucji działających na rzecz rozwoju gospodarstw rolnych

Forma wsparcia	Odsetek rolników ogółem	Instytucja	Instytucja w danej formie wsparcia (%)
Doradztwo, szkolenia, konsulting	99,3	ARiMR	48,6
		Izby Rolnicze	24,9
		ODR	97,5
		Organizacje branżowe	20,7
		Organizacje prywatne	8,8
		Samorząd terytorialny	18,6
Informacja o programach unijnych	97,8	ARiMR	58,1
		Izby Rolnicze	23,8
		ODR	98,7
		Organizacje pozarządowe	4,3
		Samorząd terytorialny	8,7
		Urząd Marszałkowski	3,3
Wypełnianie wniosków i dokumentów na potrzeby programów unijnych	93,8	Instytucje prywatne	15,2
		Izby Rolnicze	10,1
		Media	7,2
		ODR	95,7
		Organizacje pozarządowe	2,4
Wypełnianie wniosków kredytowych	71,3	ARiMR	4,2
		Firmy konsultingowe	8,8
		Fundusze poręczeń kredytowych	2,5
		Izby Rolnicze	4,2
		ODR	92,6
		Organizacje pozarządowe	3,5

Forma wsparcia	Odsetek rolników ogółem	Instytucja	Instytucja w danej formie wsparcia (%)
Sprzedaż produktów rolnych i usług	88,5	ARR	25,7
		Firmy prywatne	72,6
		Giełda rolna	16,7
		Grupy producentów	11,0
		Izby Rolnicze	2,3
		ODR	18,9
		Organizacje branżowe	17,8
		Rynki hurtowe	26,8
Wprowadzanie nowych technologii do produkcji, nowe produkty i usługi	80,3	Instytucje wdrożeniowe	14,0
		Izby przemysłowo-handlowe	3,7
		ODR	79,8
		Organizacje branżowe	44,2
		Ośrodki badawcze	13,7
Przygotowanie planów inwestycyjnych, rozwojowych	87,8	ARiMR	8,0
		Firmy konsultingowe	12,3
		Izby Rolnicze	4,8
		ODR	97,4
		Organizacje branżowe	5,7
Wsparcie dla uzyskania certyfikatu	61,0	Firmy konsultingowe	9,0
		ODR	84,4
		Organizacje branżowe	29,9
Powiększenie zasobów gospodarstwa: ziemi, kapitału, pracy	67,0	ANR	64,2
		ARiMR	21,6
		ODR	59,3
		PUP	2,2

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

Patrząc na zaangażowanie poszczególnych instytucji w analizowanych formach wsparcia można zauważyć pewną prawidłowość dotyczącą roli instytucji wsparcia w otoczeniu gospodarstw rolnych. Te same lub bardzo podobne formy wspierania gospodarstw podejmują instytucje już dobrze ugruntowane w środowisku wiejskim – Ośrodki Doradztwa Rolniczego czy Izby Rolnicze. Natomiast nowo tworzone stowarzyszenia czy firmy prywatne traktowane są w środowiskach wiejskich raczej nieufnie. W zakresie sprzedaży produktów i usług dominującą rolę mają firmy prywatne – wskazało na nią aż 72,3% rolników. Wciąż jednak widoczna jest wyraźna różnica między udzielaniem wsparcia rolnikom ze strony instytucji publicznej, pozarządowej i prywatnej: na instytucje publiczne wskazywało 69%, pozarządowe – 21%, na prywatne tylko około 10% respondentów. W odróżnieniu od organizacji publicznych zdecydowanie największą barierą działania instytucji prywatnych na rzecz wsparcia rozwoju gospodarstw rolnych jest kwestia finansowa.

5. Efekty kontaktów rolnika z instytucjami wsparcia

Ważnym celem badań była próba oceny efektów kontaktów rolnika z instytucjami wsparcia. Dokonano jej na podstawie opinii rolników i z wykorzystaniem nieparametrycznej metody Data Envelopment Analysis (DEA).

• Efekty kontaktów rolników z instytucjami wsparcia według opinii rolników

Punktem wyjścia analizy było wskazanie przez rolnika korzyści z kontaktów z instytucjami wsparcia. Z 12 możliwych wskazań wynika, że największą korzyść rolnicy widzą w zwiększeniu produkcji i silniejszym powiązaniu z rynkiem (21% ogólnej liczby wskazanych efektów i 1,9 wskazań na 1 gospodarstwo) uzyskaniu korzyści finansowych (17,6% i 1,6) i obniżeniu ryzyka gospodarowania (10,2% i 0,9). Niewielkie efekty rolnicy przypisywali zmianie struktury działalności gospodarczej (uruchomienie działalności pozarolniczej – 0,6 ogólnej liczby wskazań i poprawa stanu środowiska – 0,2%).

Wyniki badań wskazują na duże różnice efektów w zależności od zakresu działalności instytucji wsparcia. Najwięcej pozytywnych wskazań dotyczyło instytucji realizujących politykę rolną i rozwoju obszarów wiejskich – 1950, tj. 53% ogólnej liczby wskazań oraz instytucji działających w sferze rynku – 1087, tj. 30,1%.

Niewielki udział wskazań uzyskały natomiast instytucje samoorganizacji społecznej – 7,3% i instytucje wdrożeń i upowszechnieniowe – 8,8%. Potwierdziły się więc wcześniejsze ustalenia o dużym znaczeniu instytucji wsparcia realizujących politykę rolną i rozwoju obszarów wiejskich oraz instytucji sfery rynku w funkcjonowaniu gospodarstw rolnych.

Rolnicy wskazywali, że szczególnie wymownym efektem działalności instytucji samoorganizacji społecznej jest integracja rolników – wskazania stanowiły 42% ogólnej liczby wskazań w tej grupie działalności instytucji. W przypadku instytucji wdrożeniowych i upowszechnieniowych podkreślono poprawę jakości produktów i uszlachetnienie produktów – 47% ogólnej liczby wskazań.

Tabela 7

Efekty kontaktów rolnika z instytucjami wsparcia

Grupy efektu	Grupy zakresu działania instytucji				
	I	II	III	IV	razem
w grupach efektu					
Rzeczowe	43,2	39,8	7,1	9,9	100
Ekonomiczno-finansowe	36,3	57,3	2,8	3,6	100
Pozaeconomiczne	12,0	62,9	12,1	13,0	100
w grupach zakresu działania					
Rzeczowe	44,2	22,6	29,5	34,4	x
Ekonomiczno-finansowe	41,9	36,8	13,3	14,2	x
Pozaeconomiczne	13,9	40,6	57,2	51,4	x
	100,0	100,0	100,0	100,0	x

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

Dokonano również grupowania efektów uzyskiwanych z kontaktów z instytucjami wsparcia, uwzględniając ich znaczenie w funkcjonowaniu gospodarstwa. Wydzielono trzy grupy efektów:

- efekty rzeczowe (30,5% ogólnych wskazań): zwiększenie produkcji, silniejsze powiązanie z rynkiem, specjalizacje, otwarcie nowych możliwości sprzedaży produktów (21,0%), nowe rodzaje działalności w produkcji rolnej (3,7%), uruchomienie działalności pozarolniczej (0,6%) i zwiększenie powierzchni gospodarstwa (5,2%);
- efekty ekonomiczno-finansowe (34,6%): obniżenie ryzyka gospodarowania (10,2%), obniżenie kosztów (6,8%) i uzyskanie korzyści finansowych (17,6%);
- efekty pozaekonomiczne (34,7%): pogłębienie integracji z rolnikami (7,4%), podniesienie kwalifikacji (9,4%), poprawa jakości produktów i uszlachetnienie produktów (5,8%), poprawa stanu środowiska (2,1%) i zwiększenie bezpieczeństwa pracy (10,2%).

Analiza efektów (wg przyjętych grup) kontaktów z instytucjami wsparcia wskazuje na znaczne ich zróżnicowanie w zależności od zakresu działalności instytucji. Najwięcej efektów rzeczowych wskazali rolnicy z zakresu działalności instytucji w sferze rynku (43,2% ogólnej liczby wskazań na efekty rzeczowe), efekty ekonomiczno-finansowe (57,3%) i pozaekonomiczne (62,9%) w zakresie polityki rolnictwa i obszarów wiejskich. Rolnicy wskazywali również na znaczne efekty pozaekonomiczne w zakresie działalności instytucji w sferze samoorganizacji społecznej (57,2%) oraz instytucji wdrożeń i upowszechniania (61,4%). Wskazując w tych sferach działania na tak duży udział efektów pozaekonomicznych, rolnicy mieli na uwadze głównie poprawę jakości produktów rolnych, a także poprawę jakości czynnika ludzkiego związanego z rolnictwem.

• **Efekty kontaktów rolników z instytucjami wsparcia według metody Data Envelopment Analysis (DEA)**

Pomiar efektywności definiowany jako stopień wykorzystania przez podmioty gospodarcze nakładów do wytworzenia efektów³ jest od wielu lat uznaną techniką badawczą, stanowiącą przedmiot licznych analiz i opracowań. W prezentowanej analizie przedmiotem badań były gospodarstwa rolne, zaś celem – ustalenie w jakim stopniu kontakty z instytucjami wsparcia przekładają się na efekty uzyskane przez gospodarstwo. Przyjęto jako nakład liczbę kontaktów z instytucjami oraz cztery efekty obejmujące: odsetek dopłat bezpośrednich przeznaczonych na inwestycje w gospodarstwo, odsetek nakładów inwestycyjnych przeznaczonych na budynki i budowle, odsetek nakładów inwestycyjnych przeznaczonych na maszyny i urządzenia techniczne oraz odsetek nakładów inwestycyjnych przeznaczonych na środki transportu.

³ Według klasycznej definicji Farrell'a z 1957 r. – por. Charnes i In. (1994).

Stwierdzono, że pełną efektywność wykorzystania kontaktów z instytucjami wykazało 66 gospodarstw rolnych. Średnia wielkość miary efektywności wyniosła 58% - to oznacza, że badaną próbę gospodarstw charakteryzowała się przeciętnie 42% procentowa nieefektywność w przetwarzaniu kontaktów z instytucjami na charakterystyki inwestycyjne. Pozostałe opisowe miary zbioru wskaźników efektywności – to odchylenie standardowe równe 31% (zbiór o dużej zmienności) oraz minimalna efektywność rzędu 14%.

Przeprowadzono również analizę zależności miar efektywności z wybranymi charakterystykami społeczno-ekonomicznymi gospodarstwa. Istotną statystycznie zależność stwierdzono na podstawie analizy ANOVA⁴ (tabela 8) tylko dla dwóch charakterystyk – wielkość użytków rolnych i ESU (siły ekonomicznej gospodarstwa). Tym samym można stwierdzić, że średnia wielkość areálu użytków rolnych i poziomu siły ekonomicznej gospodarstwa wykazujących 100% efektywności wykorzystania kontaktów z instytucjami jest istotnie statystycznie różna od średniego poziomu tych wskaźników w pozostałej grupie, tj. wśród gospodarstw o niepełnej efektywności.

Tabela 8

Analiza ANOVA w grupach gospodarstw efektywnych i nieefektywnych

ANOVA	Stat. F	P
Użytki rolne	5,705	0,004
ESU	3,397	0,034

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Tabela 9

Analiza współzależności w grupach gospodarstw efektywnych i nieefektywnych

Środki PROW 2004-2006		
Tau-Kendall	0,126	P = 0,007
Rho-Spearman	0,141	P = 0,006
Skala produkcji		
Tau-Kendall	0,144	P = 0,00
Rho-Spearman	0,180	P = 0,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

⁴ Analiza wariancji ANOVA jest to metoda pozwalająca badać istotność różnic pomiędzy średnimi w grupach obserwacji.

Analiza wskaźników współzależności w ujęciu Spearmana i Kendalla wskazała zaś na istotną statystycznie zależność pomiędzy efektywnością wykorzystania kontaktów z instytucjami wsparcia a skalą produkcji gospodarstwa oraz wykorzystaniem środków PROW w latach 2004-2006 (tabela 9).

Z przeprowadzonej analizy efektywności metodą DEA wynika, że badane gospodarstwa nie wykorzystują do końca potencjału związanego z kontaktami z instytucjami wsparcia. Gospodarstwa duże i silne ekonomicznie są efektywniejsze od pozostałych gospodarstw, zaś efektywność jest pozytywnie skorelowana (w sposób istotny statystycznie) z wykorzystaniem środków PROW i poziomem produkcji gospodarstwa.

6. Podsumowanie i wnioski

Przeprowadzone badania wykazały, że:

- relacje rolników z instytucjami działającymi na rzecz gospodarstw rolnych są niezbyt silne,
- czynniki społeczno-osobowe i organizacyjne tkwiące w gospodarstwach rolnych w większym stopniu niż ekonomiczne decydują o intensywności kontaktów,
- najwyższy stopień intensywności kontaktów z instytucjami wsparcia stwierdzono wśród rolników z woj. podkarpackiego i śląskiego, najniższy z woj. warmińsko-mazurskiego,
- niedostateczny stopień instytucjonalizacji gospodarstw rolnych w Polsce wynika ze słabości i niekompetentności sieci instytucji wsparcia,
- znacznie rzadziej i z mniejszą siłą rolnicy wskazywali na bariery kontaktów z instytucjami wsparcia działającymi w oparciu o mechanizm administracyjno-polityczny czy samooceny niż w przypadku instytucji działających w oparciu o mechanizm rynkowy,
- większość z tych instytucji realizowała kilka form wsparcia,
- większe znaczenie dla funkcjonowania gospodarstw rolnych mają instytucje publiczne niż prywatne i pozarządowe,
- zbyt wątła i zmienna jest infrastruktura instytucji wsparcia działających w sferze rynkowej,
- brak komplementarności w stosunku do istniejących instytucji wsparcia,
- większe efekty w gospodarstwach zauważono, gdy rolnik utrzymywał bardziej intensywne kontakty z instytucjami wsparcia.

Badania wykazały, że wzrost konkurencyjności gospodarstw rolnych zależy w dużym stopniu od sprawnie funkcjonującego systemu instytucjonalnego. W związku z tym, konieczne są działania państwa stymulujące kształtowanie otoczenia instytucjonalnego sprzyjającego tworzeniu i umacnianiu struktur organizacyjnych, które są niezbędne dla wspierania rozwoju gospodarstw rolnych.

LITERATURA

1. Charnes A., Cooper W. W., Lewin A.Y., Seiford L.M., (1994) Data Envelopment Analysis: Theory, Methodology and Applications, Kluwer Academic Publications, Boston/Dordrecht/London,
2. Chmielaki A., (2002): Instytucjonalne podstawy trwałości rozwoju gospodarczego, Rozprawy Naukowe Seria I nr 1, Wyd. Wyższa Szkoła Finansów i zarządzania w Białymstoku,, Białystok,
3. Czudec A., Kata R., Miś T., Zając D., (2008): Rola lokalnych instytucji w przekształceniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów,
4. Dołęgowski T., (2002): Konkurencyjność instytucjonalna i systemowa w warunkach gospodarki globalnej, Monografia i Opracowania nr 505, wyd. SGH, Warszawa,
5. Klank L., (2006): Sukcesja gospodarstw rolnych w Polsce, Wyd. IEWiR PAN, Warszawa,
6. Rola instytucji w modernizacji gospodarstw rolnych (2008), Program Wieloletni 2005-2009 IERiGŻ PIB, Raport nr 103, Warszawa,
7. Zalesko M., (2006): Instytucjonalizacja rynku rolnego w Polsce, Wyd. „Wieś Jutra”, Warszawa.

DANUTA KOŁODZIEJCZYK
MARCIN GOSPODAROWICZ

RELACJE ROLNIKÓW Z INSTYTUCJAMI WSPIERAJĄCYMI ROZWÓJ GOSPODARSTW ROLNYCH

Słowa kluczowe: *gospodarstwo rolne, instytucje wsparcia, konkurencyjność, kontakt, koszty transakcyjne.*

STRESZCZENIE

W opracowaniu przedstawiono determinanty oraz obszary kontaktów użytkowników gospodarstw rolnych z instytucjami wsparcia. Analizę oparto na badaniach ankietowych przeprowadzonych wśród 400 gospodarstw rolnych uczestniczących w Polskim FADN (IERiGŻ PIB). Badania były prowadzone w 4 makroregionach (Małopolska i Pogórze, Mazowsze i Podlasie, Pomorze i Mazury, Wielkopolska i Śląsk) – po 100 gospodarstw z każdego makroregionu.

Przeprowadzone badania wykazały, że kontakty rolników z instytucjami działającymi w otoczeniu gospodarstw rolnych nie są zbyt silne. Czynniki społeczno-osobowe i organizacyjne tkwiące w gospodarstwach rolnych bardziej determinowały te kontakty niż czynniki ekonomiczne. Ważnymi instytucjami z otoczenia gospodarstw okazały się instytucje realizujące politykę rolną i rozwoju obszarów wiejskich (51,7% ogólnej liczby relacji) oraz instytucje ze sfery rynku (32,7%). Niewielki udział instytucji samoorganizacji społecznej się (6,4%) i instytucji wdrożeń i upowszechniania (9,1%).

Stwierdzono, że proces instytucjonalizacji gospodarstw rolnych mógłby być silniejszy, gdyby było większe zaufanie rolników do instytucji wsparcia oraz lepsze dostosowanie świadczonych przez nie usług do potrzeb tych gospodarstw.

DANUTA KOŁODZIEJCZYK
MARCIN GOSPODAROWICZ

THE RELATIONSHIPS OF FARMERS WITH SUPPORTING INSTITUTIONS FOR FARMS DEVELOPMENT

Key words: *farmers, supporting institutions, competitiveness, contact, transaction cost.*

SUMMARY

The paper presents the determinants and areas of contacts of agricultural farms with supporting institutions. The analysis was based on a survey conducted among 400 farms participating in the Polish FADN (IAFE PIB). The research was carried out in four macro-regions (Malopolska and the Foothills, Mazowsze and Podlasie, Pomerania and Masuria, Wielkopolska and Silesia) - around 100 households from each macro-region. Studies have shown that contacts of farmers with institutions in the area surrounding farms

are not too strong. Socio-personal and organizational factors rooted in farms are more decisive in these contacts than economic factors. Important institutions of the surrounding farms were bodies of agriculture and rural areas policies (51.7% of the total number of accounts) and institutions from the sphere of the market (32.7%). The proportion of self-organized community institutions (6.4%) and implementing institutions (9.1%) was considerably small. It was found that the process of institutionalization of farmers would be stronger if the farmers had more confidence in the supporting institutions and the services provided by institutions were better adapted to the needs of farmers.

e-mail: Kołodziejczyk@ierigz.waw.pl

e-mail: Gospodarowicz@ierigz.waw.pl